

Cserey Zoltán

A REFORMKORI ESZMÉK HATÁSA HÁROMSZÉKEN (1830–1848)

Az 1830-as évek kezdetén új korszak vette kezdetét Erdélyben. Felgyorsultak a gyökeres átalakulás igényéhez vezető folyamatok, újat és mást akaró politikai erők léptek színre. A reformkor a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet megalapozásának, a polgári-nemzeti átalakulás tudatos és fokozatos előkészítésének szándékát jelzi.¹

A magyar reformmozgalom elindítója gróf Széchenyi István, barátja és eszmetársa Erdélyben báró Wesselényi Miklós volt. Magyarország és Erdély helyzetét együtt tekintették át, és közösen alakították ki a reform, a haza megújulásának a tervét. Wesselényi a társadalomszervezés által a polgári magyar nemzet megszületését akarta elősegíteni, ebben az átváltozott világban a műveltté és hazafivá váló nemesség megtartotta volna vezető szerepét.²

Magyarországon a mozgalom nagyobb léptékekkel indult, törekvései viszont kész példákat kínáltak Erdélynek. Magyarországi hatásra Erdélyben is követelni kezdték a Diéta összehívását, amely kisebb-nagyobb megszakításokkal 1834 nyarától 1835 teléig ülésezett.

Az általános polgári átalakulásokat és reformokat sürgető világban Háromszék társadalma sem maradt érintetlenül. A helyi közösségeket terhelő és őket foglalkoztató legsúlyosabb kérdésekre keresi a megoldást: a lakosság nagyobbik felét magába foglaló határőr katonaság intézményi megreformálására; a magyar nyelv használatának a társadalmi és politikai élet minden területére való kiterjesztésére; a mezővárosok autonómiájának kiszélesítésére; Bardócszék és Miklósvárszék egyesülésének kivitelezésére; gazdasági haladást támogató egyesületek létrehozására; tűzkármentő egyesület alapítására a gyakori tüzesetek kárvallottainak megsegítésére; népoktatási, kisdédóvó, egészségügyi intézetek megalapításának kezdeményezésére. Nem utolsósorban, a közvélemény élénk érdeklődése közepette, a magyarországi vármegyék közgyűléseinek körlevelei hatására is, Erdély Magyarországgal való egyesülésének szükségessége is napirendre került.³

A székely határőrség 1764. évi erőszakos megszerzését a lakosság már akkor ellenszenvvel fogadta, és minden alkalmat felhasznált arra, hogy tiltakozzék az őt ért sérelem ellen. Noha tudatában volt annak, hogy az intézmény megszüntetésének reménye hiú ábránd, azt szerették volna legalább elérni, hogy az illetékesek némiképpen könnyítsenek a rájuk nehezedő terheken, később pedig a katonai rendszer megreformálását tekintik minimálisan elérhető célnak. Az 1790–91-es országgyűlés elé terjesztik ezzel kapcsolatos panaszait, és az bizonyos fokú megértéssel is viszonyul ezekhez, ennek megfelelő törvényjavaslatot terjeszt az uralkodó elé, melyet azonban a császár nem pártfogolt.

Az 1834–35-ös Diétán a székely határőr katonaság kérdése ismét szóba került. 1834. október 16-án Bartha Károly, Háromszék országgyűlési követe székgyűlés keretében sürgeti, a székely határőr katonaság állapotának könnyítése érdekében, a rendek által részletesen kidolgozandó tervezetet. A felterjesztés sikere érdekében a katonai szolgálat könnyítésére vonatkozó javaslatokat egy alapos, a realitások figyelembevételével készült elemzést követően, szakértőket magába foglaló bizottság állította össze. Ezeket a javaslatokat a székgyűlésen való megvitatás és jóváhagyás után terjesztettek volna az országgyűlés elé. 1834-ben a határőr katonaságon belül is mozgalom indult az intézmény megreformálására. Idős Berde Mózes – Berde Mózes 48-as politikus apja – többedmagával, Wesselényi Miklós támogatásával folyamodványt szerkesztett a főhadivezérség felé a határőri terhek enyhítését kérve. Berde és társai emiatt börtönbüntetést szenvedtek.⁴

Ugyancsak 1834-ben Háromszéken igen érdekes, kötetet kitevő emlékirat született, amelynek kezdeményezői a reformok szellemében a társadalmi, katonai, politikai, gazdasági, kulturális élet megújítását sürgetik. Az 1834. május 5-én és az azt követő napokon tartott székgyűlésen közzétett vitaanyag címe: *A leendő országgyűlésre orvoslás végett nemes Háromszék által beadandó sérelmek s követi utasítás.*⁵ Ez a folyamodvány bonckés alá veszi nemcsak

¹ KÖPECEZI Béla (főszerk.) 1986, 1193.

² EGYED Ákos 2004, 33–34.

³ CSEREY Zoltán 2005.

⁴ SÁL Fond 8. 4471 csomó/1835.

⁵ Kéziratot kötet magángyűjteményben.

a székek, de az erdélyi társadalom minden vonatkozását, s felvázolja a fejlődést gátló feudális társadalmi szerkezet visszahúzó szerepét, sok esetben pedig megoldásokat is kínál a bajok orvoslását illetően. A vitaanyag két részből tevődik össze: egy általános kérdéseket felvető és egy sajátos helyi, a székely társadalmat leginkább érintő, megoldásra váró feladatokat összesítő jegyzékre. Jelentőségében ez az okmány túlmutat egy egyszerű beadvány keretein, hiszen össz-társadalmi elégedetlenséget fogalmaz meg.

Mindjárt a bevezető bekezdés felvázolja azt az igen széles problematikát, amellyel a felterjesztés foglalkozik: „azon sérelmek, amelyek közönséges országgyűlésen való orvoslást kívánnak, vagy olyanok, melyek közönségesen édes hazánkat illetik, vagy olyanok, melyek annak három alkotó részzeit, úgymint magyar, székely és szász nemzetet különösen érdekelnek, vannak különösebben csupán egy törvényhatóságot nyomó sérelmek is, s végre olyanok is, melyek személyesen hazánk fiai közül egyiket vagy másikat terhelik”.

Általános, mindenkit érintő sérelmek közé tartozott a Lipóti diploma kitételének be nem tartása, hogy minden évben országgyűlés legyen. Erre 1811 óta erre nem került sor. Az országgyűlésen hozott határozatok másrészt csak akkor emelkedhettek törvényerőre, ha az uralkodó is megerősítette azokat. Az amúgy is ritkán összehívott Diéta végzéseit viszont a király nem láttamozta, így a szépreményű elképzelések nem váltak valósággá. A panaszok tovább sorjázta: noha az országnak vannak törvényei, a hatalom nem tartja azokat tiszteletben, és velük össze nem egyeztethető, törvényerejű rendeletek által vezeti az országot. A só árát mértéktelenül felemelték és a sótisztek a csempészet megakadályozása címén visszaélésektől sem riadtak vissza, nemesi kúriákat dúltak fel, nemeseket motoztak meg, önkényesen viselkedtek a lakossággal szemben. Ezen állapot felszámolása érdekében a folyamodványban a lakosság ingyenes só jussával kapcsolatban kérnek beavatkozást. A harmincadok és vámok tetszés szerinti változtatásai, folytonos növekedése is összerdekeket sért, állapítja meg az okmány. Továbbá, egy 1829-es királyi rendelet alapján a körözés alatt lévő nemesekre a törvényben meghatározott artikulus által aláírt bírság helyett súlyosabb büntetést alkalmaz a hatóság, ezt pedig a nemesi szabadság gyengítésének tekintik, tehát határozottan visszautasítják.

A politikai élet terén szükséges változtatásokra tett javaslatok közül is megemlítünk néhányat: a politikai adminisztráció már a legmagasabb szinten gyakran megsérti az emberek jogait és a törvényeket. Az országos hivatalokat csak az országgyűlésen történő választások útján lehet betölteni, ezek

hiányában azonban a hatalom kegyeltjei sok esetben érdemtelenül, kinevezések által foglalják el a tisztségeket. Sok helyen – az elhúzódozó kinevezéseknek köszönhetően – helyettesítő hivatalnokok igazgatnak, kevés sikerrel. Sérelmes az a szokást is, hogy a jegyzői és adószedői hivatalok halálíg megtarthatóak, a törvényes előírás szerint viszont évente tisztújítást kellene végezni ezeknek a betöltésére. Az országgyűlésen a regalistáknak csupán ugyanannyi szavazatuk legyen – kéri a folyamodvány – mint a lakosságot képviselő követeknek, a regalisták száma pedig ne haladja meg a követek számának felét. Az adózás tekintetében igazságtalannak tartják azt a gyakorlatot, hogy az armalisták és minden udvarhelyi és marosszéki nem nemes személy adófizetéssel tartozzon (1830-tól kezdődően a nem nemes származású mérnököket, orvosokat, sebészeket adófizetésre kényszerítették). Igazságtalannak tartják továbbá azt a szokást is, hogy a nemesség a pusztán maradt területek után is kénytelen adót fizetni.

Az urbáriumokkal kapcsolatosan hangsúlyozzák, hogy a háromszéki körülmények, szokások és földrajzi helyzet figyelembevételével, a jobbágyok itt nincsenek mértéktelenül túlterhelve. Birtokaiknak esetleges megcsonkításától, az urbárium elkészítésével a jobbágyok tulajdonjoghoz való juttatásától tartva hangsúlyozzák a nemesek azt az általános tételeket, mely szerint a használt földet illetően a jobbágyok tulajdonjoggal nem, csupán használatival rendelkeznek. A földművelés fejlesztése érdekében, noha az a gazdaság fő ágazata, az állam semmit sem tesz, mezőgazdasági termékek kivitelének előmozdításával pedig fellendíthetnék ezt. A mezőgazdasági termékek ára ugyanakkor nincsen arányban a kézműves termékekével, ezért is van az, hogy a föld népe időnként éhínséggel küszködik.

Az igazságszolgáltatás megreformálását is elnapolhatatlan teendőnek tekintik. 1791-ben és 1811-ben az országgyűlésen már szóba került az igazságszolgáltatáson belüli változtatások nélkülözhetetlen volta, eredmény azonban ezen a téren sem született. Az új országgyűlés alkalmával a már meglévő módosításokat jóváhagyatni kérik. A személy és vagyon biztonságát szavatoló törvények végre elfogadásra kerüljenek, és kötelező érvényűek legyenek. Az összeférhetlenség elvére hivatkozva kérik, hogy a bíró az atyafiságban lévő ügyvéd perében ne ítélkezessen. A jelen helyzetben az árvák javai nincsenek biztonságban, a hamisan viselkedő gyámokat nem mindig büntetik meg. Féltő, hogy a halálbüntetés megszüntetésével a halált okozó bűnesetek megszorodnak. A háromszékiek álláspontja ebben a kérdésben a halálért halál elv érvényesítése. A rablásért és fosztogatásért indított perek rendkívüli megszorodása és

azoknak elhúzóda miatt az áldozatok sokszor jusztól elesnek, állítják a jogi szakértők.

Az általános megújulás reményében az egyházi állapotok változtatására is kitér a folyamodvány. A székgyűlés véleménye szerint törvényt kell elfogadni a négy bevett, egyenlő vallás jogairól és szerkezeti felépítéséről. Annak ellenére, hogy az országban a reformátusok száma meghaladja a katolikusokét, a fő hivatalokat mégis utóbbiak foglalják el. Ugyanakkor, bár törvényben nem szerepel, akármelyik házassulandó fél katolikus lenne, felsőbb rendeletek következtében csak a katolikus pap esketheti össze őket. Törvényre kell emelni azt a régi szokást, mely szerint mindenkor a lány vallásán lévő pap esketi össze a házassulandókat. A válóperek és házasságok törvényesítése az 1811-es országgyűlés munkálatai szerint a civil fórumokra tartozik, mégsem nyert ez felső megerősítést. A papok számára sok helyen a közhelyekből nagy darab birtokot szakítottak ki, így egyesek többet foglalkoznak a gazdasággal, mint a lelkek gondozásával. Holott a kepe azért van, hogy biztosítsa a lelkipásztorok megélhetését.

Az ország oktatási, tudományos állapotáról is kifejtik véleményüket. A magyar nyelvnek a latinval szembeni háttérbe szorítását bizonyítja többek között az a bevett szokás, mely szerint a törvények, privilégiumok, udvari végzések kizárólag csak latinul készülnek. A magyar nyelv használatának kiszélesítésével kapcsolatosan így vélekednek: „arra pedig kérettségük őfelsége és hozzátassék róla artikulus, hogy ennek utána minden törvényeink, artikulusaink magyar nyelven íratassanak. A dicasteriumokkal, katonai kormányokkal corespondentiáink magyarul tétessenek, sőt őfelsége nevében kellendő ítéletek, rendelések, utasítások, adományok mind magyar nyelven adattassanak ki. Kivétel nélkül minden fórumokon, kamaráknál, harmincadoknál mind magyar nyelven adattassanak ki”.

Másrészt a falusi iskolákban hibás elvek szerint történik a nevelés. Ez az oktatási forma több figyelmet érdemelne, a tanítók képzésére nagyobb hangsúlyt kell fektetni.

Az ország kereskedelmi helyzetét is elemzés alá veszik: „kereskedésünk nincs, a magyar a kereskedéstől idegen” – állapítják meg, a kereskedők örmények vagy görögök. A belső kereskedelem fő akadályja az utak használhatatlan állapotában rejlik.

Erdély katonai helyzetével is elégedetlenek: „a fogdosás által való tyrozás hazánk műveletlenségére utal. Kötélen vezetni az embert a haza védelmében maga is alacsonyító dolog.” Ehelyett a katonák toborzására az összeírás vagy sorshúzás módszerét javasolják. Ugyanakkor jelzik azt is, hogy mivel katonák

száma meghatározatlan, esetenként idegen regimentek is innen gyarapodnak. A katonaság béke idején henyél, csupán a tiszteket szolgálja, s a hazának semmi hasznára nincsen. A katonaságot békében közmunkákra alkalmazzák. A regimentekben több az idegen tiszt, mint a hazai, noha a Lipóti Diploma ez ellen szól.

Külön fejezetbe foglalják az egész székely nemzetet érintő sérelmeket. A székely nemzetgyűlések összehívásának ősi szokását kívánják felújítani, mert ezen a reprezentatív fórumon joguk volt törvényeket is hozni. Nemcsak szükséges, hanem nélkülözhetetlen is ezeknek a megújítása, mert a székelységnek alig van írott törvénye, emiatt aztán a szokásjog helyettesíti az írott törvényeket, ez viszont az igazságszolgáltatásban okoz zavart. Az írott törvények hiányát a Székelyföldön évszázadokon keresztül különbözőképpen pótolták: Marosszék a vármegyei példát követte; Aranyosszék idegen törvények gyakorlását folytatta; Udvarhelyszék és a többiek más-más módon járnak el a törvénykezés és ítékezés tekintetében.

A székely fő tisztviselők számaránya a központi hivatalokban elenyésző, pedig nekik is az illendő harmadrész járna ezekből a tisztségekből. A királyi táblának, ahonnan a szászok hiányoznak, fele részét székelyekkel töltsék be.

Régen a nemzetnek kapitánya volt, most nincs. Vissza kell állítani a kapitányi intézményt, melynek feladata volt a nemzetgyűlés összehívása.

A határőr helyeken a székely huszár és gyalogkatonára ifjak nem tanulhatnak szabadon, akadályozzák ebben őket, engedélyt továbbtanulásra tiszteiktől csak ritkán nyerhetnek.

Egy újabb pont az armális nemesek jószágainak katonai összeírás alá kerülését sérelmezi.

A székely nemzet eredeti szabadsága ellenére adót is fizet, és fegyvert is visel. Az egész nemzet adót ne fizessen, de örökös katonaság terhe alatt se szenvedjen. A székely katonaság között nagyjából idegen tisztek szolgálnak. Cseréljék ki őket helyiekkel. A civil hivatalokban és igazságszolgáltatásban a katonaság beleegyezése nélkül is alkalmazhassák az arra alkalmas személyeket. A katonai törvénykezésben idegen ügyvédek és bírókat foglalkoztatnak, akik a helyiek nyelvét sem ismerik. Ki kell ezeket is helyiekkel cserélni. Jobbágyokból lett katonák méltatlanul élvezik a székely szabadságot, csak a katonai létszám növelése miatt, az adómentességgel pedig a kincstárt rövidítik meg. A katonaságot meg kell tisztítani a paraszti elemektől. Pénz hiányában a szegénysorsú székely ifjak számára nem nyílik lehetőség tehetségük kibontakoztatására. A szászoktól kellene ebben is példát venni, akik erre a célra külön pénztárt alakítottak.

Az egész birodalomban postaállomások vannak Háromszék kivételével, a postahálózatot ide is ki kell terjeszteni.

Az országhatár egy időtől fogva bennebb hozatott, így az itt birtokkal rendelkezők a területvesztéssel tetemes károkat szenvedtek, s többrendbeli kérésre sem helyezték vissza a határvonalat eredeti helyére. A határszáron lévő havasok közül az ezredek többet önhatalmúlag elfoglaltak, és noha törvényes úton a tulajdonosok visszanyerték azokat, a katonaság továbbra is birtokában tartja.

A háborús időkben a tehető családotok az inkább védelmet nyújtó Brassóba költöztek irataikkal és féltett javaikkal együtt, megtörtént azonban, hogy hazaköltözésükkor értékeiket az ottani hatóságok lefoglalták, ezért nem hozhatták magukkal. Ennek a kérdésnek a rendezését is az országgyűléstől várják.

A gyakori tüzpisztítások okainak felszámolására időhatáron belől semmiféle intézkedés nem történt. A szabad dohányzás megtiltása, a kemencékben való kenderszáritás megszüntetése, az öncélú lövöldözések büntetése, a házak és melléképületek szalma helyet zsinddal vagy még inkább cseréppel való fedése segíthetne az okmány szerint gyakori tüzesetek megfékezésében.

A katonarenden lévő peres ügyeibe a katonatisztek beavatkoznak és az ügyek kimenetelét befolyásolják, mentesíteni kell az igazságszolgáltatást az idegen hatásoktól.

Az ezredek a civil hatóságokkal gyakran németül leveleznek. Mihelyt a tisztek magyarok lesznek, erre többé szükség nem lesz, és a magyar nyelv a katonaság keretén belül is foglalja el az őt megillető helyet. A katonaság beleavatkozik a falvak önkormányzatába, a bírák tételébe, számadásra szorítják őket, a falu jövedelmeiből rendelkeznek, a közerdőket a nemesség híre nélkül használják, a katonai épületeket ingyen javíttatják. Csíkban a bírakat is a tisztek esketik be. Bírói hivatala idején a katona a civil hatóság hatalma alá tartozik, ezt kell mindenütt tudatosítani. A két gyalogezred beavatkozik a civil adminisztrációba, és a saját maga uralma alá próbálja rendelni azt. Minden jól működő közigazgatásban a polgári igazgatásnak van alárendelve a katonai, mely utóbbi tulajdonképpen a külső és belső béke fenntartására hivatott.

A székelység a fegyverviselésnek a jelenlegi állapotában nemesi jogaiban sértve érzi magát. A székelek valamikor mind szabadok voltak, a különbség köztük csak a birtok nagyságából következett. A primorok kivételével a többieket, a lófőket és gyalogosokat lealacsonyították, idegen tisztek vezetése alatt örökös katonaságra kényszerítették. Ezt az állapotot soha sem fogadták el. 1809-ben törvény is született

sorsuk változtatásáról, de ezt azóta sem erősítette meg az uralkodó. Ezért tartják fontosnak Őfelsége beleegyezésének elnyerésével a székelység helyzetének törvényes keretekbe való tételét.

A székelységeen belüli viszálykodás legfőbb okát a közhelyek birtoklásában és az azokból származó jövedelmek elosztásában látják, szerintük addig nem lesz békesség, amíg azokat fel nem osztják a közösség tagjai között.

Végül, minthogy a sérelmek listája Háromszéken készült, van egy külön fejezet, amely az általános, mindenkit érintő panaszok mellett kimondottan a helyi közösségre vonatkozik: az állami pénzeket sem utak készítésére, sem közösségi épületek emelésére nem vehetik igénybe. Így volt ez a székház esetében is, amikor semmiféle központi segítségben nem részesültek, noha az 1750-es országgyűlésen olyan adózási rendszert alakítottak ki, amely az adóból befolyó összeg bizonyos százalékát visszautalja a törvényhatóságoknak saját céljaikra. „Sérelmesnek érzi Háromszék mindamelllett is azt, hogy eleitől fogva, nevezetesen pedig a közelebbi esztendőben többszörösen tett kérésére is, sőt az Őfelsége tulajdon kegyelmes ígérete mellett is az itteni közönségnek elkerülhetetlen pretoriális háza építésére semmi segédelmet nem nyerhetett, mely miatt mind a maga tulajdon költségén kellett ezt felépíteni. Minthogy a magunk megróvatálából gyűlt pénz a pretorium felépítésére elégséges nem volt, kénytelen tettük az országházára önként ígért summának még kezünkbe lévő részét arra fordítani, mégis azt a kormányzék most interesével kívánja és sürgeti befizettetni”.

A római katolikus hitű személyek száma kisebb a reformátusokhoz viszonyítva, a hivatalok viselésében mégis egyenlőség uralkodik. Igazuk alátámasztására Csíkszék esetét hozzák fel, ahol katolikus többségű lakosság él, és ez az állások betöltésében is tükröződik. A helyzet rendezését törvényalkotással lehetne megnyugtatóan elintézni, melynek kivitelezését követik rátermettségétől várják.

Az igazságszolgáltatásban a széki közgyűlést tekintik az elsőfokú bírói fórumnak, fellebbviteli hatóságként pedig a derékszék szolgált. 1832-ben a fő kormányzék kifogást emelt ezen gyakorlat ellen és a derékszéket ruházták fel az alsó ítélkezési jogkörrel. Igazuk bizonyítására az 1791. évi 12-ik törvénycikkre hivatkoznak, amely a széki közgyűlést igazságtételi jogkörrel is felruházta, ezért várták el a háromszékiek követeiktől, hogy ennek érvényességét továbbra is tegyék lehetővé. Ezzel kapcsolatosan említik meg: „nálunk székelyeknél a szokás annyi, mint az írott törvény, s ha hazánk százados szokásos törvényei szabadon változtathatnak, úgy sok jó

⁶ A székház építéséről lásd CSEREY Zoltán 2007.

törvényeink töröltetnek el”. A nemeseket vádemelés esetén gonosztevők módjára fogják el, verik vasba, semmibe véve származásukat, privilégiumaikat. A követektől erélyes fellépést remélnék a nemesi becsület helyreállítása terén.

A határszéli őrpontokon és a harmincadoknál szolgálatot teljesítő katonák számára a lakosság biztosítja a húst, melynek árát alacsony értékben határozta meg, a fogadott mészárosért pedig sokat kell fizetniük. Ki kell eszközölni azt, hogy a hús vágására fogadott mészáros bérét a kincstár fizesse.

Az anyaszék és a Főkormányzék részéről is Miklósvárszék kiváltságainak gyengítésére törekednek, ebben az esetben a követek kötelessége az előjogok maradéktalan védelme.

A lovaskatona ülnökök fő panasza az, hogy noha tiszttségük idejére a katonaság alóli mentességben részesültek, ennek ellenére továbbra is lótartásra kényszerítették őket.⁷

Mint a felsorolás is bizonyítja, a helyi lakosság sérelmeinek sorjázásával fejeződik be ez a részletes, az élet minden területére kiterjedő beadvány, amely az általánosan érvényes, mindenkit sújtó jogtalanságok mellett háromszéki sajátságokkal is előhozakodik. A végrehajtandó átalakulások jegyzéke igen széles skálát ölel fel, és a reformok sürgetésével kívánják megváltoztatni a polgárosodás irányába haladó feudális társadalmat. Hiányossága az, hogy csak a székely társadalom két osztálya, a nemesség és katonák kérdéseivel foglalkozik, figyelmen kívül hagyva az ekkorra már tetemes számúvá duzzadó jobbágy népség panaszait.

Az 1834–35-ös országgyűlés alig foglalkozott a székelységet sújtó számtalan teherrel. Néhányan ugyan felszólalásukban érintették bizonyos vonatkozásban ezeket, mint például hilibi Gál László főkörmányszéki tisztviselő, Vízaknai Szász Károly, Henter János csíkszéki követ, Jancsó János, Kézdivásárhely képviselője, Szombatfalvi József udvarhelyszéki követ, anélkül azonban, hogy valami érdemleges változás történt volna a székelyföldi társadalmat érintő negatív megkülönböztetésekben. Ugyanez mondható el a szabadságharcot megelőző többi Diéta munkálatairól, még akkor is, ha 1846-ban felerősödnek azok a hangok, amelyek követelik, hogy az összeülő országgyűlés tegyen valamit a határőrség megreformálása tekintetében. 1846. augusztus 10–11-én tartott háromszéki közgyűlésen a frissen megválasztott követeket olyan útravalóval látják el, hogy azok hatékonyan képviselhessék a lakosság akaratát, a hazát és kis közösségüket érintő sorskérdéseket, mint a magyar nyelv használatának kiterjesztését vagy Erdé-

ly Magyarországgal való egyesülését. Különösen fontosnak tekintik a székely határőr katonaság sorsának megnyugtató rendezését, tudniillik az egész székely társadalom mintegy harmadrészét a fegyverviselésre kényszerítették, de nem a törvényesen kiszabott katonáskodás szabályai szerint. Emiatt a székelység ősi jogaival nem élhet, és 82 éve kiváltságai csak üres szólamként hangzanak. Hasztalan harcolnak 47 éve sorsuk könnyítéséért, mert az eddigi országgyűlések nem oldották meg a katonáskodással szembeni sérelmeiket: „valahai könnyebbítéseket tévén fel célul, arra kívánjuk követeinket figyelmeztetni, igyekezzenek az országos rendeket arra bírni, hogy kebelükből egy országos választmányt rendelni, s azok közé a katonai rendből is a dolghoz értő tagokból rendeltetni eszközölni méltóztassanak, kik munkálataikat fel ne függesszék s még ezen az országgyűlésen bevégeztessék. Munkálatait őfelségéhez való felterjesztés végett adja be, szem előtt tartva azt, hogy ezen nemes atyánkfiai fegyverviselési szolgálatuk előtt és után nemesi kiváltságokkal szabadon élhessenek, hosszas évekre szolgálatuk ideje ne terjesztessék, s az alatt is csak személyekre nézve legyenek katonai fenyték alatt, természetesen értetődően, hogy szolgálatuk ideje alatt illendő zsoldot kapjanak, s mivel az ily módton katonáskodás költségesebb leend igyekezék azon bizottmány a szükséges költségek fedezésére megkívántató fundusokat kijelölni. Méltóztatott Őfelsége megígérni, hogy a székely ifjak tanulásk akadályoztatását elhárítani méltóztatik”.⁸

A székelygyűlés résztvevői láthatóan megelégtettek a több évtizedes sikertelenség és kudarc okozta keserűséget és követeiket alaposan felkészítve, konkrét feladatokkal ruházták fel. Ebben nem voltak egyedül. Csíkszékben is hasonlóan gondolkodtak a katonáskodás könnyítését illetően és az 1846. augusztus 19-én Csíksomlyón tartott közgyűlésen országgyűlési követeiknek utasításul adták, hogy „az országgyűlésnek kinyitásával igyekezzenek a székely katonáskodás állapotja felől evégre az országgyűlést alkotó székely nemzetbeli személyekből különösen összehívandó székely nemzeti gyűléseken egy célszerű terv hozatalát eszközölni, és azt kellő fizetéssel törvényhatóságoknak megküldeni, hogy megvizsgáltatván, megyeileg is tárgyalás alá vétessék és rendes fokozatain keresztül be is végeztetessék. Atyafiágos őszinteséggel szólítjuk fel, kedves barátaink és atyafiaink ne terheltessenek részükről is országgyűlési megbízottakat a fenn megírthoz hasonló értelmű utasítással látni el, hogy nemzetünk felvirágozására jövődjét magábarejtő ilyedtenelőlépésnek kívánatos sikerét mentől előbb élvezhessük.”⁹ A Háromszéknek

⁷ EGYED Ákos 1978, 26.

⁸ *A leendő országgyűlésre... utasítás.* (Vö. 5. jegyzet.)

⁹ SÁL Fond 8 5676/1846.

küldött tájékoztatót Balási József főkirálybíró írta alá, mely felhívás azt bizonyítja, hogy a sorsközösségben élő két szék szükségesnek látta erejét összehangolni a közös érdekképviselő kialakítása céljából. Háromszéken továbbfűzték a csikiak gondolatmenetét, és 1846. november 14-én közgyűlésük alkalmával azt indítványozták, hogy folyamatos kapcsolatot tartson fenn a két törvényhatóság a közös fellépés összehangolását illetően, és ennek értelmében az országgyűlési követeket hasonló szellemben és a közös cél méltó képviselője érdekében készítsék fel.

A társadalmi és gazdasági élet változtatását sürgető székgyűlések és országgyűlési indítványok mellett különböző társadalmi hovatartozású és rangú személyek egyre nyíltabban kritizálják a feudális rendszer igazságtalanságait. A szabadságharc közeledtével ezek a hangok egyre jobban felerősödnek, bírálva a fennálló rendet. Ilyen esettel találkozunk 1846-ban egy Butyka Tamás nevű katonatiszt személyében, aki a hatalomnak kellemetlen megújító eszméket terjeszt nyíltan a lakosság körében. 16 pontból álló javaslattal hozakodik elő, melynek fő gondolatai a következőkben összegezhetők: mindenkire egyformán kötelező katonáskodás 20 éves kortól 6 éven keresztül; háború esetén az 50 év alatti férfiak fegyvert fogni tartoznak; a katonai szolgálatot az államkasszából fizessék; a falusi hivatalok felvállalása mindenki számára kötelező legyen; a polgári hivatalok elfoglalásának egyetlen feltétele a rátermettségen múljon; általános teherviselés; birtok utáni progresszív adórendszer kialakítása, stb.¹⁰

A szabad királyi városokkal ellentétben Háromszék mezővárosai nem dúskáltak az önkormányzati jogokban, autonóm létük gyakorlásában folytonosan ki voltak téve a széki joghatóság zaklatásainak. Az 1840-es évek közepétől kezdődően egyre inkább öntudatra ébrednek a városok, és nem hajlandóak tudomásul venni azt az állapotot, hogy a szék vezetése beleavatkozik önálló életvitelükbe. A főkirálybíró és a mezővárosok között kiobbant háborúskodásnak több oka is van: olyan terheket próbálnak rájuk erőltetni, amelyekkel korábban nem tartoztak. Ezért nyíltan ellenszegülnek a főkirálybírói utasításnak. A városi főbírák választásakor kötelező módon jelen szeretne lenni a főkirálybíró vagy annak megszemélyesítője. A kézdivásárhelyiek ezt nem tartják szükségesnek, és külső jelenlét nélkül érvényesítik az addig is szokásban lévő gyakorlatot. Horváth Albert főkirálybíró viszont a Főkormányszéktől kéri a választási eredmények megsemmisítését és új választások kiírását. A városok a főkirálybírói szemlélet szerint kettős, azaz széki és főkormányzéki alárendeltségűek. A feszültebb légkör Kézdivásárhelyen alakult ki, ahol az el-

lenségeskedést csak fokozta egy főkirálybírói kezdeményezés, amely a város pénzügyi számadásának ellenőrzésébe és ezáltal vagyoni jogi helyzetébe való beavatkozást jelentett.

A szék vezetőjének Sepsiszentgyörggyel sem volt sokkal békésebb a kapcsolata: ott is az önkormányzati tisztviselők tisztújítását szerette volna ellenőrizni. A város ellenszegült annak is, hogy a területén felépített székházat érintő költségekből részt vállaljon.

Bereckkel szintén feszült volt a főkirálybíró kapcsolata. 1845-ben mintegy kioktatják a főkirálybírókat, miszerint a város függetlenségét az ország törvényeire és saját kiváltságaira alapozza, és kéri a szék vezetőjét, hogy ezeket szem előtt tartva ne avatkozzon be a város belső ügyeibe. Korigényként fogalmazódik meg tehát a városi közösségek számára az önálló lét szükségessége, saját sorsuk külső beleszólás nélkül való intézése. A szembenállásnak és acsarkodásnak az lett az eredménye, hogy 1848. április 14-én a kézdivásárhelyi önkormányzat a városi polgárok nyomására addig fel nem merült igényt fogalmaz meg: a főbíró megválasztása nemcsak a tanács és az esküdtek, hanem a város összes polgárának részvételével történjen. Ez a követelés már túlmutat azon a vitán, hogy fontos-e vagy sem a főkirálybíró jelenléte az önkormányzati választásokon, és a teljes lakosság bevonására számít a közügyek intézésében, ezáltal képviselőjük megválasztását minél szélesebb alapokra kívánják helyezni.

A városok és a székvezető közötti megromlott viszony szemléltetésére Demeter József sepsiszentgyörgyi főbíró 1843. július 3-án Horváth Alberthez címzett levelének egy részletét idézzük, amely az önkormányzaton esett sérelemnek minősíti a főkirálybírói gáncsoskodást: „Sepsiszentgyörgy eleitől fogva függetlenül kormányozta magát kiváltságlevelével hazai törvényeinek szellemében, s a városi polgárok között keletkezett minden politikai tárgyban a városi főbíró szokott minden külső befolyást kirekesztőleg elhatározólag mindent igazítani, és a peres tárgyak mennek csak birtokon kívül, ha csakugyan mennek feljebb. Megvallom szégyenemre, és főképpen a főbírói tekintély hanyatlását elősegítő ténynek látom lenni, hogy a főkirálybíró úr, akármelyik panaszló ügyében annyira beleereszkedni méltóztatik, hogy legalább a tárgy megvizsgálásáig függőben kívánván tartani a célban és munkába vett tárgyak elintézését, ezáltal a különben is körülményeink miatt lassan haladó ügyek igazítását még késleltetni”.

A Főkormányzék a városok önállóságát csak olyan mértékben támogatta, amilyen mértékben érdekei megkövetelték. 1844. május 6-i leiratában a főkirálybíróknak a városok felett gyakorolt hatalmát

¹⁰ Uo., 5779/1846.

ebben látja: „miszerint arra vigyázzon, hogy a közigazgatás azon városokban a helybeli tanácsok által helyesen vitessék, s az eleibe viendő méltó panaszokat orvosolja, hogy a dolgok állásához képest a tapasztalt rendtelenségeket a kormányzéseknek jelentse fel”.

Kézdivásárhely a városi önállóság folytonos sorvasztása miatt a szék zaklatásaitól való menekülés-ként, akárcsak azon régi vágya érvényesítése végett, hogy a határőr katonai szolgálattól a lakosság megszabaduljon, nem utolsósorban pedig kézműipara és kereskedelme fejlődése érdekében az országgyűléstől szabad királyi várossá tételét kérvényezi. 1846. augusztus 10-én Háromszék közgyűlése is megvitatta a beadványt, és a következő elutasító határozatot hozza: „Kézdivásárhelynek a királyi városok sorába emelését érdeklő folyamodásának mondjanak ellent, nem lehetvén a Székelyföld természetét ezáltal változtatni, egyébiránt sem lévén azon közönség semmi tekintetben arra képesítve, hogy királyi várossá felemelkedhessék”.

A 19. század 40-es éveinek kezdetén, a közvélemény élénk érdeklődése közepette, a magyarországi vármegyék közgyűléseinek körlevelei hatására is, Erdély Magyarországgal való egyesülésének szükségessége került napirendre. Éveken keresztül érkeznek a bátorító felhívások Magyarország különböző vármegyéi részéről, de a székelyföldi testvérszékek, mint Udvarhely vagy Marosszék közgyűlése is lelkesítik az ittenieket, vagy éppen kétkedéseiket fejezik ki, az egyesülés esetleges kedvezőtlen következményeit sem hallgatva el. Az anyaszék részéről 1842. március 31-én érkező felkérés már megbeszélésre és tárgyalásra szólítja fel a háromszékieket egy közös álláspont kialakítása érdekében: „a két testvér magyarhon egyesülésének tárgyában köztudatunk szerint a jelen országgyűlés (1841) országos bizottmányt nevezett ki avégre, hogy annak minő feltételek alatti lehetősége, hasznos vagy káros volta aránti munkálatot végbevívve az országgyűlés elejébe terjesszék. Miután a tárgynak fontossága, mely nemcsak évtizedekre, de örök időkre fennmaradandó üdvös vagy káros következményeket vonhat maga után, fellette megkívánja az érett tanácskozásokat, atyafiságosan szólítjuk fel ezenel a nemes rendeket, ne terheltessenek a két magyarhon egyesülésbeli tárgynak fontosságát tekintve ezen egyesülésnek az egész székely nemzet érdekeihez, jogaihoz illeszthetőleg mi módon kivethetősége aránt tanácskozni, hogy eképpen a lehetőségre székely nemes hatóságok országgyűlési követeik utasításait e részben egyeztessenek, s ez aránti nézeteiket velünk közleni. ...” – aláírja a közgyűlés elnöke, Pálffy Elek. A téma fontosságára nézve tehát szükségesnek vélik az udvarhelyiek egy egységes székely cselekvési prog-

ram kialakítását, amelyet aztán az országgyűlésen követeik is képviselhetnek.

1846-ban két magyarhoni vármegye, Nyitra és Trencsén részéről is érkezik a buzdító felhívás. Emlekeztetik Háromszék lakosságát a közös történelmi múlt magasztos fejezeteire, de kudarcaira is. Az Erdélyi Diéta tagjaiból bizottságot alakítva találkoznak a magyarországi országgyűlés országos választmányával, ahol közösen dolgoznak ki az egyesülés megvalósításának konkrét módozatait.

A székely székek fenntartással és bizalmatlansággal fogadták a Magyarországról érkező, hazafias szólamokkal átitatott, barátságra és testvériségre szólító üzeneteket. A szavak és tettek közötti szakadéokra és őszinteség hiányára utal Marosszék közgyűlésének Háromszékhez továbbított felhívása, amelyben azt kifogásolják, hogy miközben a két testvérhon egyesítésének fontosságát méltatják a magyarországiak, az Erdélyhez tartozó Részek elszakításával próbálkoznak. „Engedjék meg, barátaink, hogy nyilvánítsuk, hogy vágyunk gyengült, s helyébe bizonyos bizalmatlanság lépett, midőn tapasztaltuk, hogy a testvéri szorosabb kapcsolatra megszólító nagyobb ország elébb megbénítani szándékozik minket a Részek elszakítása által.” Magyarország területszerző politikájában hegemon törekvéseket vélnek felfedezni: „Minő veszedelem fenyegetse hazánk épségét és azzal együtt alkotmányos létünket, a testvér Magyarhon törvényes hatóságai által naponta élénkben szorgalmazott elszakasztása Partiumbeli megyéinknek világosabb.” Az egyesülést ilyen körülmények között veszélyeztető manőverek elhárítása érdekében Marosszék 1846. február 7-i felhívását minden magyarországi törvényhatóságnak elküldi.

Háromszék közgyűlésein is visszatérő téma az unió és az azzal kapcsolatban felmerülő aggályok. Az 1846. augusztus 10–11-én tartott gyűlésen kiemelt teret szentelnek a kérdés alapos elemzésének. Erre azért is szükség volt, mert ez alkalommal tartották az országgyűlési képviselők felkészítését, akiknek kötelességük volt az otthon kialakított álláspont országgyűlési képviselőknek. Meghagyják nekik, „hogy honunknak határai épségben megtartásáról keletkezett törvényeinket szentül megtartani megígérte (őfelsége), ez okból igyekezzenek követeink őfelségét arra bírni, hogy a kapcsolt részeket mint hazánk kiegészítő részét Erdélytől elszakítani ne engedje. Követ atyafiainknak ezúttal elükbe szabjuk, az Unió kívánatának ellene ne szegüljenek, hanem minden aziránti munkálatokat, lépéseket velünk közöljenek, hogy azok iránti utasításainkat megtehessek, mivel ha valaha szükség volt a megfontolt lépés, ez a tárgy az, mely figyelmünket igényli”. Az erdélyi vármegyék közgyűlései is véleményt nyilvánítottak az egyesülés

előtt álló akadályok elhárítását tekintve. 1844. március 9-én Közép-Szolnok vármegye, 1844. május 20-án Belső-Szolnok vármegye közgyűlései buzdítanak arra, hogy az unió érdekében hozzanak meg minden áldozatot.

Az egyesülés kérdése tehát a lakosság egészét foglalkoztatta, nem volt olyan törvényhatóság, amely megkérdőjelezte volna annak szükségességét a nemzetállam kibontakozásában és fejlődésében betöltött pozitív hatását illetően, még akkor is, ha időnként a folyamatot másfajta politikai érdekek zavarták meg. A bécsi udvarnak azonban nem állt érdekében egy területileg és számában is megnövekedő ország megalakulását támogatni. Ahhoz, hogy az évszázados vágyak valóra válhassanak, kényszerítő körülmények bekövetkezésére volt szükség, erre pedig az 1848–49-es szabadságharc kitörésével került sor.

Az egyesülés szükségességét sürgető érvek végül szilárdabbnak bizonyultak az azt ellenzők magyarázkodásainál, az utolsó erdélyi rendi országgyűlés 1848 május 30-án végül egyhangúan fogadta el az Uniót.

1841-ben a Diéta a pozsonyi mintájára magyar nyelvi jogokat biztosító törvényjavaslatokat állít össze. A nyelvi jogokért folytatott harc éle a központi hatalom és az elmaradott rendiség ellen irányul, amikor a latin helyett a magyart akarják diplomatikai nyelvvé, a törvények nyelvévé emelni, és általában mindenünnen kiszorítani a latint. Így például nemcsak a székely és magyar törvényhatóságok esetében, ahol eddig is magyar nyelvű volt közelet és a közigazgatás, hanem általánosan kötelező magyar nyelvű anyakönyvezést akarnak bevezetni.¹¹

Háromszéken az 1840-es éveket a nemzeti öntudatra ébredés évtizedének is nevezhetjük. A magyar nyelv használatát a társadalmi, politikai élet minden területére törekednek kiterjeszteni. Ennek a logikának a mentén haladva a sepsiszentgyörgyiek, de Háromszék igazgatása sem hajlandó tovább a brassói tanáccsal németül levelezni.

A katonaság konzervatizmusával és birodalmi elfogultsággal ragaszkodik hivatalos szinten a német nyelv kizárólagos használatához, ennek a szemléletnek a megváltoztatásáért szállnak harcba a háromszéki hatóságok. 1830-ban Bora Elek alkirálybíró utasítja vissza a II. székely gyalogezred németül szóló levelét, a kétnyelvűség szükségességére hivatkozva. 1833-ban a Gubernium arra utasítja a civil hatóságot, hogy ameddig az országgyűlés törvényt nem módosít, a Főhadivezéség és az ezredeknek a székekkel folytatott levelezését német nyelven is fogadják el. Válaszlevelében a főkirálybíró arról értekezik, hogy amikor a két ezrednek német ajkú parancsnoka volt,

a levelezés a szék és az ezredek között magyarul is folytatódhatott, most magyar parancsnoka van a huszárezrednek, és németül kezdtek levelezni. Ezt a próbálkozást a polgári hatóság visszautasítja, annál is inkább, mivel a tisztviselők közül nagyon kevesen ismerik a német nyelvet, de ha mégis megtagadnák a magyarul történő érintkezés lehetőségét, akkor inkább használják erre a célra a latin nyelvet.¹² Az 1840-es országgyűlésen arról is vitáznak, hogy a Főhadivezéség a Főkormányzékkel és természetesen a székek területén lévő mindenféle előljárással magyarul levelezzenek, és az erdélyi ezredeknel a vezényszavakat magyarul is használják.

A szomszédos törvényhatóságokkal folytatott levelezések kérdésében is a magyar nyelv általánosításáért hadakoznak. 1843-ban a brassói tanács Háromszék tiszti hivatalának német nyelven írott levele indulatokat váltott ki a címzettek részéről, mint válaszukban írják, az 1791-es törvénycikk a német nyelvet nem sorolta az igazgatási nyelvek közé, ezért vagy magyarul, vagy latinul írott levelezést fogadnak el.

A háromszékiek úgy gondolják, hogy – elvi kérdésről lévén szó – szükséges a főhatóság döntőbíráskodása. 1843 nyarán a főkormányzék közbenjárását kérik a brassóiak rendreutasítása tekintetében, hogy a német nyelvű levelezést azonnal cseréljék fel magyar nyelvűvel. A Gubernium 1843. szeptember 13-án kelt válaszában arról tájékoztatja a panasztevőket, hogy a székely és magyar törvényhatóságokkal folytatott levelezésekben az eddig fennállott gyakorlatot ezután is tartsák tiszteletben, ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy az 1791-es törvénycikk a szász nemzettel való kapcsolattartásban alkalmazott nyelvet nem említi, nem lehet ezért a szászokat magyarul való levelezésre kényszeríteni, tőlük a latin nyelven írt leveleket kötelesek elfogadni. Miután a szászok a királynál panaszkodtak a magyar nyelv használata ellen, gróf Teleki József kormányzó 1844. július 15-én arra utasítja Háromszék előljáróit, hogy vizsgálják meg a szász törvényhatóságokkal 1791–1840 között folytatott levelezésekben a használt nyelvet, és aszerint vagy a latint vagy a németet fogadják el. A birodalmi hivatalos nyelv ellenében a kormányzó tehát képtelen a magyar nyelvet az őt megillető rangra emelni.¹³

Ennek az elbizonytalanodásnak a tudatában a brassóiak továbbra is németül írják Háromszéknek címzett leveleiket, ezért 1846-ban Háromszék ismételt főkormányzék eligazítást kért. A Gubernium az addig is hangoztatott véleményét erősítette meg, miszerint németül a brassóiak a háromszékiekkel ne levelezzenek, hanem mindaddig, míg legfelsőbb

¹¹ CSEREY Zoltán 1998, 237–238.

¹² KÖPETZI Béla (főszerk.) 1987, 1300.

¹³ SÁL Fond 8 4996/1833.

határozat születik, a korábbi gyakorlatot tartásuk tiszteletben, tehát a latint tekintsék az érintkezés eszközének.

A rossz tapasztalatok miatt az 1846. augusztus 10–11-én tartott háromszéki közgyűlésen fontos teret szentelnek a kérdésnek, amelyet országgyűlési követeik különös figyelmébe is bízna: „semmi sem hasznosabb, mint egy nemzetnek léte biztosítékáért, nyelvért harcolni. Igyekezzenek minden módot felhasználni arra, hogy a magyar nyelv diplomatikai állását, melyből törvény által soha ki sem szorítottak, mentől előbb visszakapja, és ezáltal nemzeti létünket szilárd alapokra gyökereztetni törekedjenek”.¹⁴

Nemcsak a nemzeti önbecsülés szükségességének fontossága tudatosodik a székelység gondolkodásában, de a közös sors és az összetartozás ösztönző ereje is az együttműködés szorosabbá tételének irányában mutat. Az összehangolt közös cselekvés, az egységes fellépés kialakítása érdekében a jó emlékű Székely Nemzeti Gyűlések feltámasztását sürgetik. 1841-ben Csíkszék jött a javaslattal, hogy a rendek adnának országgyűlési követeiknek utasítást, „hogy az eddigi szokás szerint a hivatalába legöregebb főkirálybíró által összeszólítandó Székely Nemzeti Gyűléseket gyakorolják”. 1846-ban Háromszék országgyűlési követeit olyan utasítással látja el, hogy ha Maroszék indítványozná, a Székely Nemzeti Gyűlések újbóli szervezését pártolják, ha amazok nem hozzák ezt szóba az országgyűlésen, úgy tegyék meg ők ezt.¹⁵

A nemzeti felemelkedés eléréséhez nem volt elegendő az öntudatra ébredés, a nyelvhasználat és egyéb hasonló intézkedések bevezetésének szorgalmazása, hanem ezzel párhuzamosan a gazdasági viszonyok modernizálására is szükség volt. Az elmaradottság felszámolását gazdasági és infrastrukturális fejlődéssel lehetett csak elérni. Ezért sürgetik az ipari létesítmények alapításának szükségességét, a vállalkozók hatóságok általi támogatását. 1842-ben Vida Károly a széki előljárásnak egy cukorrépagyár létesítésének tervét nyújtja be. A vállalkozás sikerét azonban csak a lakosság cukorrépa-termesztésre való hajlandósága biztosíthatta volna. Ezért kéri a hatóságok segítségét a gazdatársadalomban végzendő meggyőző munka felvállalásában.

Az egyéni kezdeményezéseknél többet ígértek a közösségi összefogásból származó erőfeszítések, amelyek a társadalom módosabb rétegeinek bevonásával igyekeztek tenni a vidék gazdasági fejlődése érdekében. 1842 novemberében „Hóni Gyárvédeli társulaton” alapít 118 háromszéki személy, melynek célját a következőképpen fogalmazták meg: „a honi gyárripar előmozdítása és saját gazdálkodási érdek

tekintetéből több, a közjót szívükön hordozó ezen széki hazafiak egyesülvén egy hóni Gyárvédeli társulatot alakítottak, mely társulatnak a célja hazai műipar emelése mellett hóni posztó s egyéb kelmék viselése.” A társulat elnökének gróf Kálnoki Dénest, választmányi tagoknak Gidófalvi Istvánt, Szentiványi Györgyöt, Csoma Józsefet, Vida Károlyt, Cseh Ignácot, Nagy Andrást, Gyárfás Imrét, Lázár Dávidot, Kispál Károlyt, Henter Sándort választják meg. Mindannyiuk esetében liberális eszméket való nemesekről van szó, akik a helyi közigazgatásban, igazságszolgáltatásban töltöttek be magas tisztségeket, vagy földbirtokosként látták be, hogy közösen többet tehetnek a fejlettebb viszonyok meghonosítása érdekében. Első ténykedésüként a brassói, kassai, gácsi posztógyárakat keresik meg felszólításukkal, hogy termékeikből mintapéldányokat küldenének az egyesület címére, esetleges kapcsolatok kialakítása céljából. A szék vezetőtestületét, a tisztí hivatalt is segítségül hívják az egyesület népszerűsítése és tagtoborzás érdekében. Kereteik bővítését aláírási ívek szétküldésével tervezik.¹⁶ Noha ekkor még ezek a törekvések csak szerény kezdeményezéseknek számítottak, konkrét eredmények nélkül, jelzésük mindenképpen dicsérendő, és azt sugallták, hogy Háromszék lakossága sem szeretne kimaradni a reformok irányvonalából.

Miklósvárszék, a háromszéki társszövetség negyedik tagja, különleges elhelyezkedésével és fekvésével fogva a többi társszékhez képest nagyobb önállóságot harcolt ki magának. A vele szomszédos és hasonló körülmények között élő, de Udvarhelyszékhez tartozó Bardócszékkel együtt több alkalommal is megpróbált egy közös törvényhatóságba egyesülni. A reformkor újító eszméinek jelentkezésével abban reménykedtek, hogy ezt a törekvést siker koronázhajta. Egyesülési óhajukat a két szék vezetői az 1834–35 és 1841–42. évi országgyűlésre is felterjesztik. 1842-ben Háromszék országgyűlési képviselői olyan véleményt fogalmaznak meg, hogy az Erdővidék szomszédságába lévő Felsőfehér vármegyei településeknek Háromszékhez való csatolása esetében Háromszék cserében lemondhatna Miklósvárszékről és létrejöhetne az önálló erdővidéki törvényhatóság. Azonban sem az országgyűlésnek, sem a Főkörmányszéknek nem állt érdekében a közigazgatási rendszer megváltoztatása, amely esetleg másoknak is követendő például szolgálhatott volna.¹⁷

A haladás igénye visszatérő szólam lett a székgyűléseken, és néhány összerdeket érintő kérdésben eredményeket is érnek el. Ilyen volt például a gyakori tüzesetek áldozatainak megsegítésére 1841-

¹⁴ Uo., 5405/1843.

¹⁵ Uo., 5672/1846.

¹⁶ Uo., 5672/1846

¹⁷ SÁL Fond 31 10040/1842.

ben létrehozott Tűzkármentő Társaság. A mindenki által felkarolt egyesület a II. székely gyalogezred kezdeményezéséből látott napvilágot, és annak ellenére, hogy tagdíjat kellett fizetni, népszerűsége mégis folyamatosan növekszik. 1842-ben a székgyűlésen arról tárgyalnak, hogy Bardócszék és néhány Felsőfehér megyei település lakossága is csatlakozni kívánna az egyesülethez. 1846-ban a telegdibaconiak Háromszék közgyűlésétől kérik beállításuknak jóváhagyását, indoklásuk a következőképpen hangzik: „szeretnénk beállni a tűzkármentő egyetbe, noha lakásunk Telegdi-Baconban van, de jószágaink nagyobb részt a sepisibaconi határon, mi is a fizetendő összegeket ezen ajánljuk, katonailag pedig a nemes szék kebelébe tartozunk”.¹⁸

Az általános megújulás iránti igény nem került el az oktatás és az egészségügyi rendszer fejlesztését sem. 1842. július havában a szék közgyűlésen elhatározzák egy kiseddóvó intézet, népnevelési iskolák és egy felsőbb tudományok tanulási központjának létrehozását. Mindezek előkészítését és a szükséges tervek kidolgozását választott bizottság intézi. Elsőrendű feladatnak az óvodák létrehozásának kérdését tekintik. Tudatában voltak viszont annak is, hogy kiskorú gyermekekről lévén szó, lehetetlen nagyobb távolságról gyerekeket összegyűjteni, ezért úgy gondolták, hogy helységenként kellene óvodákat létrehozni. Ennek viszont többféle akadálya is volt: épület és anyagi források hiánya stb. Ennek érdekében körlevelet szerkesztenek, tájékoztatva a lakosságot a létesítendő intézmény előnyeiről és jótékony hatásáról, buzdítva ugyanakkor a tehetősebb helyiségeket a cél érdekében való áldozásra, számítva emellett a vagyonosabb rétegek felajánlásaira is.¹⁹ 1846-ban sajnos még mindig csak a szervezés szakaszában van az óvodák alapítása, felállításuk anyagi fedezet hiányában továbbra

is a helyi közösségek közalapjaiból és adományokból valósulhatna csak meg. A helyi közösségek akarata hiányában azonban kevés siker koronázta a megbízottak buzgólkodását: „néhány közösségek tettek ugyan ajánlatot a kiseddóvóvák létesítésére, mások pedig a róvatalnak ellent mondtak és feleslegükből semmit sem ajánlottak, sőt némely közösségek a megajánlott mennyiséget befizetni vonakodtak”. A társadalom nem volt eléggé érett ahhoz, hogy felismerje az oktatási intézmények érdekében hozott áldozatok szükségességét.

A kórház telepítésének helyszínéül Kézdivásárhely jött szóba. 1846-ban Gabriányi József gyógyszerész, későbbi szabadságharcos felajánlja, hogy gyógyszerekkel látna el egy létesítendő kórházat, amennyiben azt Kézdivásárhelyen építenék fel. A város ingyen telket ajánl fel, sőt a tervet is elkészítteti. A székgyűlésen egyetértenek abban is, hogy a költségeket csak a Főkörmányszék bevonásával lehetne előteremteni.²⁰ Az állam azonban semmiféle beruházást nem támogatott ezen a vidéken, így a kórháztelepítés kérdése is elnapolódott későbbi időre és más helyszínre.

A szabadságharcot megelőző évtizedekben Háromszék társadalma mozgásban volt, a régi, megcsontosodott feudális viszonyok már nem feleltek meg a reformkor elvárásainak. Újat, változást igyekeztek kezdeményezni. A rendiség nem felelt meg a megálmodott új világ kihívásainak. A társadalmi szerkezetben is mélyreható változtatásokra volt szükség, ugyanúgy, mint a közteherviselés általánosításában, a személyi jogok kiterjesztése tekintetében. Egy igazságosabb, jobb rend kialakítása körvonalazódott a liberális eszmék hordozóinak a szemléletében. Egy olyan új világ megteremtéséért szálltak síkra, ahol nemcsak az emberek kötelességei, de a jogok is mindenki számára elérhetőek legyenek.

¹⁸ SÁL Fond 8 5263/1842.

¹⁹ Uo., 5672/1846.

²⁰ SÁL Fond 8 5226–1842.

Irodalom

CSEREY Zoltán

1998 Háromszék társadalma az 1848 előtti évtizedben, *Erdélyi Múzeum*, 1998/3–4, 237–238.

2005 Erdély egyesülése Magyarországgal, *Háromszék*, XVI. évf., 4415. sz. (március 12.)

2007 A háromszéki színház alapításának története, in: Czíprián-Kovács Loránd – Kozma Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékéről*, Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 25–46.

EGYED Ákos

1978 *Háromszék 1848–49*, Bukarest.

2004 *Az erdélyi magyarság történetéből, 1790–1914 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 243)*, Kolozsvár.

KÖPECZI Béla (főszerk.)

1986 *Erdély története*, I–III, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Levéltári források

Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (SÁL):

- Fond 8 – *Háromszék megye iratai*.

- Fond 31 – *Miklósvárszék iratai*.

Influența ideilor reformatoare în Trei Scaune (1830–1848)

(Rezumat)

Articolul se ocupă cu răspândirea ideilor reformatoare din Ungaria primei jumătăți a secolului al XIX-lea în regiunile din provincie, în cazul nostru în Trei Scaune. Tendința de reformare a structurilor sociale și politice din Imperiul Austriac au fost la ordinea de zi a dezbaterilor politice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, canalizând atât energiile factorilor de decizie centrale, cât și pe cele locale. În acest context comunitatea din Trei Scaune a încercat să rezolve problemele considerate a fi cele mai stringente, în centrul dezbaterilor ajungând probleme cum ar fi: reformarea și soluționarea problemelor populației cu statut de grăniceri; extinderea folosirii limbii maghiare în toate domeniile vieții politico-sociale; lărgirea autonomiei târgurilor din regiune; fuzionarea scaunelor filiale Micloșoara și Brăduț; înființarea unor asociații în vederea dezvoltării economiei locale; înființarea unor asociații în vederea despăgubirii celor afectați de dese incendii, care se produceau în localități; organizarea unor instituții de sănătate publică; și nu în ultimul rând ca urmare a circularii emise de comitatele din Ungaria, problema unirii Marelui Principat al Transilvaniei cu Ungaria.

The Influence of Reformist Ideas in Háromszék (1830–1848)

(Abstract)

The article deals with the spread of reformist ideas from Hungary of the first half of the 19th century through provincial regions, in our case to Háromszék (the south-eastern Székely seat). The tendency of reforming the social and political structures of the Austrian Empire was on the order of the day of the political discussions from the first part of the 19th century, directing the central as well as the local decisive factors. In this context the community of Háromszék tried to solve the most acute problems, such as: reforming and solving the problems of the population with a statute of frontier guard; the extension of the usage of Hungarian language in all domains of political and social life; the extension of the autonomy of regional fairs, the fusion of affiliated seats of Miklósvár and Bardoc; the foundation of certain associations for developing local economy; the establishing of certain associations in order to indemnify the victims of fire; the organisation of certain public health institutions; last but not least, as a result of the circulars from the counties of Hungary, the problem of uniting the Transylvanian Great Principality with the Hungarian Kingdom.